

НАПІВФОРМАЛЬНА ОСВІТНЯ СИСТЕМА: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНИХ ПІДХОДІВ ДО ЇЇ ВИОКРЕМЛЕННЯ

У статті зроблено огляд зарубіжних наукових джерел щодо доцільності виокремлення додаткової освітньої системи – напівформальної освіти та аналізується відповідна термінологія. Автор здійснює порівняльний аналіз точок зору зарубіжних дослідників на проблему та на позицію напівформальної освіти відносно інших систем. У статті також графічно представлено взаємозв'язки освітніх систем.

Ключові слова: зарубіжні підходи, напівформальна освітня система, термінологія, взаємозв'язки.

Актуальність дослідження. Освіта дорослих нині набуває особливої значущості. Дорослі люди потребують постійного оновлення знань, адже економічний розвиток суспільства, ускладнення процесів сучасного життя викликає необхідність неодноразово впродовж життя, професійної кар'єри змінювати соціальний і професійний статус, безперервно підвищувати свій компетентнісний та кваліфікаційний рівень. Можливості для цього незліченні і пропонуються в рамках формальної, неформальної та інформальної освіти. Освітні системи були і залишаються предметом активних наукових розвідок зарубіжних та вітчизняних науковців. А у зв'язку зі зростаючою увагою до освіти дорослих в усьому світі, їх дослідження набуває особливої значущості.

Постановка проблеми. В нинішніх умовах освітні системи будь-якої країни пропонують значний вибір можливостей не лише для набуття фіксованих знань, але й «для задоволення освітніх потреб людини, адаптацію її до змін навколишнього середовища, засвоєння нових соціальних ролей, створення умов для самоосвіти та самореалізації» [1, с.73].

Доросла людина сьогодні може і повинна безперервно набувати нових знань, умінь та компетенцій упродовж не лише своєї професійної кар'єри, але й усього життя. Вимоги часу ставлять перед нею такі завдання. Неперервний розвиток дорослих та їх навчання може здійснюватися засобами усіх ланок освітньої системи. Таким чином, перед дорослою людиною постає завдання побудувати власну освітню пролонговану в часі траєкторію, яка буде проходити через усі ланки освіти та охоплювати все життя людини.

Попри вказану значущість неперервної освіти, в Україні «освіта «упродовж життя» перебуває у зародковому стані. Існують поодинокі стохастичні явища, але будь-яка системність практично відсутня [2, с. 111]. Зарубіжні ж дослідники мають великий теоретичний та практичний досвід у вивченні та реалізації освітніх можливостей дорослих людей з позицій їх неперервної освіти.

З огляду на це, **метою статті** є аналіз ланок освітньої системи в контексті концепції освіти упродовж життя. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- огляд зарубіжних науково-дослідницьких джерел з проблем освіти дорослих;
- аналіз термінів складових освіти та тлумачень, запропонованих у цих джерелах;
- розгляд характерних рис та особливостей освітніх ланок;
- виокремлення визначальних критеріїв, які відрізняють одну складову від іншої.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Бурхливий розвиток усіх сфер суспільства призвів до появи нових концепцій, ідей, підходів, які можна використовувати для розв'язання сучасних освітніх проблем. Чільне місце серед таких ідей займає концепція неперервності освіти (освіта/навчання упродовж життя), що стала наступником концепції «освіта на все життя».

Процеси безперервної освіти розуміються у сучасних умовах не тільки, як «навчання впродовж життя», але як «навчання шириною в життя»,

підкреслюючи розмаїтість видів освіти – формальної, неформальної, інформальної, які супроводжують будь-яку сферу життєдіяльності сучасної людини [2, с. 111]. Всі три ланки освіти, їх класифікація, структура, мета, переваги та недоліки активно досліджуються вітчизняними та закордонними науковцями, серед яких М. Борисова, Ю. Деркач, Н. Мартинова, Л. Міщик, С. Овчаренко, О. Огієнко, Я. Петнучова, Л. Пуховська, Л. Таміліна, М. Баріллас де Дюарте, М. Галбрайт, Б. Зеленак, У. Хіпак-Шнайдер, Д. Колардин, Дж. Бйорнаволд та інші. Зарубіжні фахові періодичні видання в кожному випуску уточнюють зміст понять, якими вони оперують. Водночас, попри це, аналіз досліджень з цієї проблематики свідчить про відсутність єдиної термінології, нечіткість розмежувань освітніх ланок, використання різних критеріїв до їх класифікації та, як наслідок, виокремлення різної кількості ланок освітньої системи та їх відмінне тлумачення.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ століття традиційно вважали, що освітня система складається з формальної (formal) та неформальної (informal) освіти. За Словником Лонгмен сучасної англійської мови, префікс *in-* має два значення: «протилежне, не таке, як щось» та «без чогось» [3, с.819]. Як бачимо, дуалістичний поділ «формальний-неформальний» виходить із першого значення префікса. На початку ХХІ століття, вчені почали розглядати три складових освітньої системи (M.Barillas de Duarte; L.Tamilina; J.Petnuccheva; M.W.Galbraith & B.Zelenak; U.Hippach-Schneider, M.Krause, C.Woll). Для позначення формальної освіти використовували і продовжують вживати той самий термін «formal education». «Non-formal» слугує терміном для визначення неформальної освіти. Термін «informal» взяли на озброєння для позначення інформальної освіти, тобто префікс *in-* вживається у своєму другому значенні: без освітніх інституцій, без диплому чи сертифікату, без структури, навчального плану тощо.

Деякі зарубіжні дослідники для позначення інформальної освіти віддають перевагу термінам «spontaneous» (спонтанний, мимовільний, невимушений) чи «experiential» (емпіричний, той, що є наслідком досвіду). А

«non-formal» називають ще «школою міцного удару» (school of hard knocks), «школою життя» (school of life), чи, навіть метафорично «університетом Південного В'єтнаму» (University of South Vietnam), маючи на увазі отриманий військовий досвід ведення війни у В'єтнамі [4]. Аналіз назв показує, що у цьому випадку терміни «неформальна» та «інформальна освіта» підміняються. Адже, якщо «non-formal» – це «школа життя», то, логічно зробити припущення, що така освіта, здобута упродовж життя в результаті життєвого чи професійного досвіду, власне повинна називатися інформальною (informal), а ніяк не «non-formal».

В Європейській педагогічній літературі розрізняють три складові освітньої системи та загальноприйнято використовувати такі терміни: formal education / формальна, non-formal education / неформальна та informal education / інформальна освіта. Проте іменуються вони категоріями ціложиттєвого навчання (life learning categories) [5], освітнім середовищем (educational setting) [6, с. 10-11], типами освіти (types of education) [7], освітньою стратегією (educational strategy) [8, с. 63] або освітнім стилем [9].

С.Селандер виокремлює три складові освітніх, однак називає їх формальна, напівформальна та неформальна, англійські аналоги formal, semi-formal informal відповідно.

В нормативних документах Євросоюзу, наприклад, «Шляхи 2.0. до визнання неформальної освіти/навчання і робота з молоддю» 2011, Меморандумі з навчання упродовж життя та інших, під формальною освітньою категорією розуміють освіту в освітніх та навчальних закладах і завершується отриманням диплому чи кваліфікацій. Неформальна освіта здійснюється по напрямкам системи освіти та навчання, але не завершується видачею офіційного документу. Неформальна освіта може здійснюватися на робочому місці чи в межах діяльності громадських організацій чи груп (молодіжних організаціях, профспілках чи політичних партіях). Її можна здобути і через організації та служби, що доповнюють формальну освітню ланку (наприклад, художні, музичні, спортивні класи чи приватні заняття з

репетитором для успішної здачі екзаменів). Звичайно, вона не сприймається як «справжнє навчання», її результати не оцінюються на ринку праці. Однак, в світлі ідеї навчання упродовж життя, вона разом з інформальною освітою набуває значної вагомості. Інформальна освіта є природним доповненням щоденного життя. На відміну від формальної та неформальної, в інформальній освіті не завжди чітко простежується мета навчання, часто навіть сама людина не усвідомлює, що набула певних знань чи навичок [5; 10].

Часто один термін підміняється іншим. За словами американського дослідника Алана Роджерса, це пояснюється тим, що межа між цими ланками чітко не окреслена, розмита. Водночас відмінності – очевидні [11]. Одним із критеріїв, яким керуються зарубіжні науковці у дослідженні та класифікації освітніх систем, є структурування. З огляду на те, чи освіта/навчання структуровані чи ні, «дискурс освіти поділяє світ освіти на дві частини: формальне навчання та неформальне навчання, останнє має місце в ширшому контексті неформальної освіти» [11].

Формальне навчання (*formal learning*) відбувається через структуровану програму навчання, учіння (*instruction*) і пов'язана з отриманням офіційної кваліфікації чи нагороди. Неформальне навчання (*non-formal learning*), на відміну від формального, не веде до отримання кваліфікації чи нагороди. Інформальне навчання (*informal learning*) – це результат щоденної діяльності, пов'язаної з роботою, сім'єю, хобі, відпочинком, або громадська діяльність; навчання, яке не структуроване, відбувається час від часу або спонтанно [12].

Інформальну освіту ще називають «навчанням через досвід» (*learning by experience*) [13]. Вона не структурована, не має навчальної мети та не є цілеспрямованою для того, хто таким чином навчається.

Неформальна освіта іменується «середнім концептом» (*intermediate concept*) [13]. Більшість дослідників погоджуються, що ця ланка освіти досить організована і має навчальні цілі. Перевагою такого навчання є особиста ініціатива того, хто навчається. Крім того вона добре організована,

спланована, спрямована на самого учасника, а не на вимірюванні його навчальних досягнень, а тому рідко завершується отриманням офіційного документу [14, с.9]. Неформальна освіта також включає елементи інформальної, а інколи дуже тісно пов'язана з формальною освітою [5, с.4].

Через відсутність чітко окреслених меж деякі зарубіжні дослідники (Дж. Голдштейн, А. Кукульська-Хулме, Н. Нем, Дж. Петіт) останнім часом почали виділяти, окрім вже визнаних трьох освітніх ланок, ще одну – напівформальну (semi-formal) освіту. На їх думку, саме в рамках напівформального середовища здійснюється справжнє навчання. Підґрунтям виокремлення концепту «напівформальна освіта» слугують різні причини. Серед них дослідники називаються такі:

- напівформальне середовище – завжди інтерактивне;
- учні в ньому почуваються більш невимушено і комфортно, ніж у формальному середовищі;
- освітня політика Європейських країн спрямована сьогодні на врахування результатів освіти/навчання, здобутих в межах напівформальних, неформальних та інформальних системах.

Єдність учених щодо виокремлення додаткової освітньої ланки, не викликає подиву. Водночас, дивує використання терміну «semi-formal education» у значенні «неформальна освіта», який протиставляється «formal education». У цьому випадку в зарубіжних наукових джерелах під напівформальною системою розуміють структуровану освіту, яка має місце за межами офіційних освітніх закладів та охоплює науково-спрямовані програми, що виконуються або після занять в освітніх закладах, або інших середовищах, наприклад, в клубах, семінарах наукових товариствах, Партії молодих християн тощо. Опорою такої системи виступають заклади з освітнім потенціалом, які можуть самі здійснювати освітні програми в рамках професійного розвитку персоналу та навчальні матеріали для їх реалізації.

Серед тих, хто вводить в науковий обіг поняття «напівформальна освіта/навчання», варто назвати Дж.Гольдштейна, який досліджує навчально-освітнє середовище єврейського народу. Дослідник виокремлює четвертий освітній стиль – напівформальних – за такими параметрами: усвідомлення учителем необхідності здійснювати освітній процес (Educator's Awareness=EA), усвідомлення учнем необхідності здобути освіту (Student's Awareness=SA) та інтерактивність середовища (Interactive Environment=IE) [7, с. 13-15]. Тому і визначення цієї освітньої ланки включає в себе риси, що відповідають критеріям EA, SA, IE. «Це освітнє середовище ширших пропорцій, в якому і учитель і учень чітко усвідомлюють свої навчальні наміри, це – інтерактивне середовище, яке є більш інформальним, ніж формальним, але більш формальним, ніж інформальним [7, с. 15]. Логіку виокремлення четвертого типу освіти учений ілюструє кількома прикладами. Наприклад, у ситуації інтенсивного вивчення івриту середовище вільне, учитель і учень чітко усвідомлюють свої функції, однак їх стосунки далекі від прототипів з формального середовища. Під час навчальної екскурсії середовище розслаблює, як в термінах меншого обсягу формальності, так і відносно невеликої кількості навчальних завдань, які виконуються негайно. Власне це і можна вважати «формальною, але не зовсім, освітою» [7, с. 15]. Окремий семінар, лекція, тренінг, які не є частиною навчального курсу, також можна віднести до цієї освітньої ланки. У цьому випадку, середовище як раз буде інформальним, але форма заняття накладає додаткову формальність, що і спричиняє появу напівформального типу.

Аналіз зарубіжної літератури свідчить про те, що серед науковців не має однозначності щодо позиції напівформальної освіти.

Так, Дж.Гольдштейн виокремлює її на межі формальної та інформальної освіти, і графічно зображає їх як взаємопов'язані між собою кола (рис.1).

А.Кукульська-Хульма та Дж.Петіт вирізняють напівформальну освіту в

Рис.1. Позиція напівформальної освіти (точка зору Дж. Гольдштейна) у рамках різних товариств, спільнот. Наприклад, майстер-класи для та професійного розвитку, клуби однодумців, навчальна система бадді (навчання у форматі «товариш-товариш»), он-лайн середовища [15, с.33-36]. Таким чином, позиція напівформальної освіти чітко не визначається. Адже особистісний розвиток переважно асоціюється з інформальною освітою, а он-лайн середовища можуть належати як до формальної освіти (у випадку дистанційного навчання з метою здобуття диплому), до неформальної освіти (у випадку он-лайн курсів) чи до інформальної освіти (спілкування у соціальних мережах). Графічно можна зобразити напівформальну освіту на межі неформальної та інформальної (рис.2).

Рис.2. Позиція напівформальної освіти (точка зору А. Кукульська-Хульма та Дж. Петіт)

Н.Нем виокремлює напівформальну освіту, як підлеглу формальній освіті, але яка набуває цілком нової форми. Наприклад, розмови між колегами за кухлем пива про роботу над певним навчальним проектом. Таким чином, учасник навчається сам, отримує інформацію від інших – однодумців, колег по роботі, вчителів тощо. Причому таке навчання підтримується навчальними матеріалами з формального освітнього

середовища. Такий підхід співпадає з точкою зору Дж. Гольдштейна щодо проміжної позиції напівформальної освітньої ланки між формальною та інформальною (див. рис.1). У напівформальній освітній системі постійно відбувається передавання інформації від однієї особи до іншої. За твердженням Н. Нем, таке передавання інформації може бути двох видів: «витягування» (pull – тягнути) або «штовхання» (push – штовхати) (рис.3).

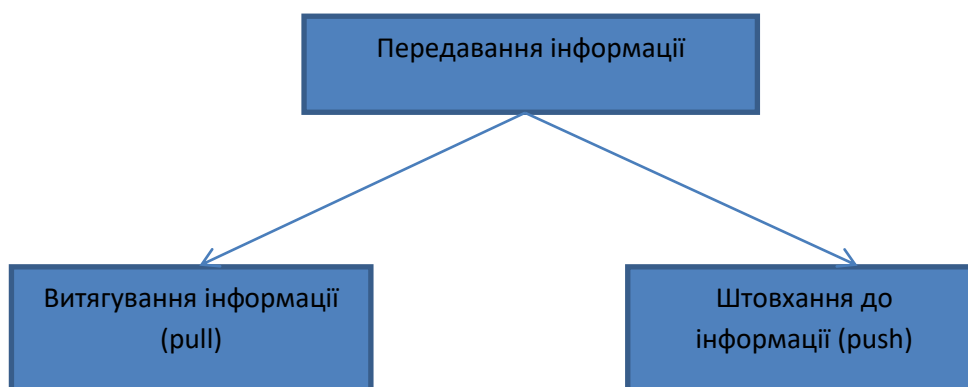

Рис.3. Типи передавання інформації в напівформальному освітньому середовищі

Останній тип передавання інформації має місце, коли один із учасників (giver – той, хто дає) передає свої знання іншому (receiver – одержувач) без урахування його вимог, потреб, інтересів, що характерно для формальної освіти. Можемо назвати таку модель освітньої взаємодії «штовхання до інформації», «нав'язування». Педагоги передають свої знання учням, насичують їх інформацією. За висловом Н.Нем, учасники 1 (givers) «штовхають» учасників 2 (receivers) до інформації, навіть, якщо перші їх не просили про це. У такому випадку суб'єкти навчання почуваються пригніченими великим обсягом інформації, у них відсутній стимул, вони не бачать цілі.

Модель «витягування» інформації враховує потреби та інтереси суб'єктів навчання. Ця форма більш поширена в неформальному середовищі, оскільки є інтерактивною. Крім того, стратегія «витягування» інформації є більш органічною, схильна розвиватися та пристосовуватися до будь-якої ситуації [9].

Заслуговує на увагу і підхід Х.Хартман до напівформальної освіти, яку дослідник виокремлює на прикладі організованого спорту. Багато великих спортивних організацій створюють свої власні навчальні центри, які можна назвати освітніми закладами. Навчання волонтерів тренерами проходить в неформальному середовищі, оскільки освітні заклади в організованому спорті не акредитовані урядовими органами і не належать до громадських освітніх закладів. Однак навчання в цих центрах добре структуроване і його результатом може бути отримання сертифікату. А форми занять ті, що і у формальній освітній системі: семінари, конгреси, конференції, практичні курси. Не менш важливим є «навчання через дію», тобто «інформальне навчання». Адже волонтери можуть працювати менеджерами та керівниками, одночасно виконуючи підтримуючі функції інструкторів чи тренерів. Іншими словами, напівформальне навчання у спорті може також бути на межі неформальної та інформальної освіти. Така двоїстість, на думку Х. Хартман, є характерною рисою і властива лише напівформальній освіті [16]. Аналогічно попереднім графічним зображенням, можемо зобразити і точку зору Х. Хартман (рис.5).

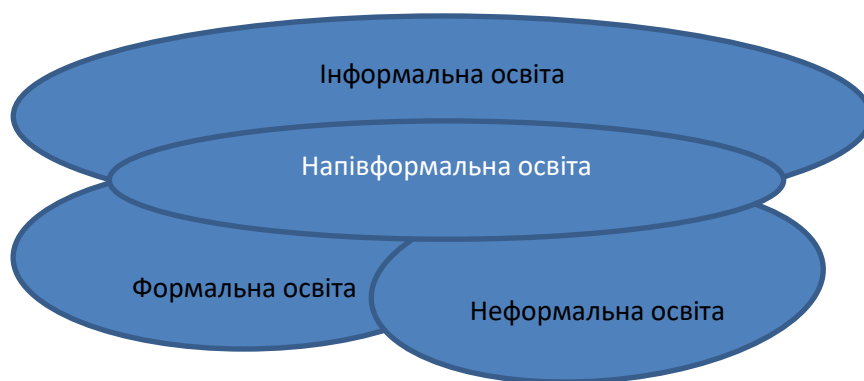

Рис.5. Позиція напівформальної освіти (точка зору Х. Хартман)

Таким чином, всі перетинання і накладання кіл: між формальною та інформальною освітою, неформальною та інформальною та формальною і неформальною власне і утворюють напівформальну освіту.

Цікавим трактуванням напівформальної освіти є її розгляд з позицій інформальної освіти, запропонований канадськими дослідниками

Дж.Квортером та Х. Мідха. Учені використовують ярлик «напівформальний» для позначення організаційного навчання, внутрішнього і зовнішнього, яке представлено професійними курсами [17]. Таким чином, напівформальна освітня складова межує з формальною та інформальною ланками. Однак, згідно традиційної класифікації різноманітні професійні курси відносять до неформальної освітньої системи. Відтак, ця класифікація не є однозначною та викликає багато запитань.

Висновки. Як бачимо, ситуація з виокремленням четвертої освітньої ланки неоднозначна. Зарубіжні науковці виокремлюють різну кількість ланок освітньої системи, виділяють різні критерії для їх класифікації та їх різну наповненість. Погляди зарубіжних дослідників на освітні системи можна умовно звести до трьох груп. Згідно першого, розрізняють дві ланки – формальну та неформальну освіту. Найбільш поширена класифікація охоплює три освітні ланки – формальну, неформальну та інформальну освіту. Такий поділ та терміни властиві загальноєвропейським документам. Третя група дослідників виокремлює чотири складові: формальну, неформальну, інформальну та напівформальну освіту. Причому, позиція напівформальної освітньої ланки чітко не визначена. Її розташування вбачають або на межі формальної та інформальної освіти, або формальної та неформальної, або як площини перетину та накладання. Відсутня одностайність і в тлумаченні напівформальної освіти. Вона сприймається від розмови між колегами до організаційного навчання персоналу. Тому **перспективною подальших досліджень** може бути поглиблений аналіз напівформальної освіти, визначення критеріїв її виокремлення та визначення доцільності її виокремлення.

Література:

1. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія / О. І. Огієнко / за ред. Н. Г. Ничкало. – Суми: Еллада, 2008. – 444 с.

2. Міщик Л. І. Неперервна освіта дорослих у контексті вікового розвитку особистості / Л. І. Міщик // Вісник Черкаського університету. – Серія «Педагогічні науки». - №10 (233). – 2012. – С. 107-113.
3. Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary / ed. Director A. Gadsby. – Harlow, Essex, England: Pearson Education Ltd., 2005. – 1950 p.
4. What are the differences between formal and informal education? // Wiki Answers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wiki.answers.com/Q/What_are_the_differences_between_formal_and_informal_education
5. Pathways 2.0 towards recognition of non-formal learning/education and of youth work in Europe // Partnership between the European Commission and the Council of Europe in the Field of Youth. – Strasburg, Brussels, 2011. – 19 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/ЕКСУР/YouthPolicy>
6. Selander S. Designs for learning – a theoretical perspective / S. Selander // Desings for Learning. – Vol.1. – N0 1. – Sweden: Stockholm University, 2008. – pp.10 – 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.designsforlearning.nu/08/no1/no1_08_selander.pdf
7. Goldstein J. Informal Jewish education: the training of the educators // ATID Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.atid.org/journal/journal98/Goldstein.doc
8. Owiny Ch. Dickens. Providing non-formal education to the semi-nomadic Bahima and Karimojong pastoralist in Uganda: Thesis for the degree of Doctor of Education. – University of South Africa, 2006. – 181 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/2353/thesis.pdf?sequence=1>
9. Nehm N. Significance of education and its importance in sustainable development and the cooperative // Sustainable Development and Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.natalianehm.com/2011/12/the-significance-of-education-its-importance-in-the-cooperative/>

10. A Memorandum on Lifelong Learning // European Commission . – Unit E-3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.irlgov.ie/educ/new/LifeLongLearninghtm.htm>
11. Rogers A. Looking again at non-formal and informal education – towards a new paradigm [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.infed.org/biblio/non_formal_paradigm.htm
12. Smith L., Clayton B. Recognizing non-formal and informal learning. Participants insights and perspectives // A National Vocational Education and Training Research and Evaluation Program Report. – New England, Victoria University, 2009. – 38 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://vuir.vu.edu.au/1968/1/Recognising_non-formal_and_informal_learning.pdf
13. Recognition of non-formal and informal learning // Higher Education and Adult Learning [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/education/highereducationandadultlearning/recognitionofnon-formalandinformallearning-home.htm>
14. Tamilina L. LLLight project definitions of lifelong learning categories / L. Tamilina // LLLIGHT Project Paper: “LLLIGHT” In Europe: Lifelong Learning, Innovation, Growth and Human Capital Tracks in Europe. – No 1. – 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lllightineurope.com>
15. Kukulska-Hulme A., Pettit J. Semi-formal learning communities for professional development in mobile learning // Journal of Computing in Higher Education. – No 20(2). – 2008. – pp. 35-47 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://oro.open.ac.uk/12255/>
16. Hartmann H. Volunteering – education for life // Highlights from Welcome Session. ISCA, Germany: EuroVolNet Seminar, September 23-25, 2011. Riga, Latvia [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.eurovolnet.info/files/EuroVolNet_WEB/EuroVolNet_Seminar_in_Riga_Report.pdf

17. Quarter J., Midha H. Informal learning processes in a worker co-operative // NALL Working Paper. – No 37. – 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nall.ca/res/37workerscoop.htm>

В статье сделан обзор зарубежных научных источников по целесообразности выделения дополнительной образовательной системы – полуформального образования и проанализирована соответствующая терминология. Автор предлагает сравнительный анализ точек зрения зарубежных исследователей на проблему и на местоположение полуформального образования относительно других образовательных систем. В статье также графически представлены взаимоотношения образовательных систем.

Ключевые слова: *зарубежные подходы, полуформальная образовательная система, терминология, взаимоотношения.*

SEMIFORMAL EDUCATION: ANALYSIS OF FOREIGN RESEARCHERS' APPROACHES

The article represents the review of foreign scientific sources in classification of educational system into formal, non-formal, informal and semi-formal education and learning. There have also been analyzed the corresponding terms. The comparative analysis of different approaches towards the problem and the position of semiformal education and learning are under the consideration. The author offers the schematic pictures of interrelations of education and learning types.

Key words: *foreign approaches, semi-formal education and learning, terms, interrelations.*